Att odla i norr

Midnattssolsmättade krispiga grönsaker. Gigantiska, lysande azurblå riddarsporrar. Fortfarande fräscht blommande löjtnantshjärtan i augusti. Stora, vidöppna och tittin-vänliga trädgårdar. Exceptionella färgstarka sommarblomsplanteringar och funkiablad utan snigelhål. Trädgårdsodling i norr har verkligen sina ljusa sidor.

Norrland utgör nästan 60 % av Sveriges yta. Ett enormt vidsträckt område med stora klimatvariationer och skilda förutsättningar, allt från kustklimat och kontinentalt inlandsklimat till fjällens subarktiska klimat. Odlingsförutsättningarna är mycket skilda i norr: vid kusten i Hudiksvall befinner vi oss i växtzon 5 och i fjälltrakternas Ammarnäs råder zon 8. Men man måste inte vara slav under zonkartan och låta den styra växtvalen. Som norrlandsodlare gäller det att sätta fokus på alla fördelar och minimera problemen. Gör detta genom att läsa på och inhämta lokal odlingskunskap samt sålla bland odlingstipsen från sydligare nejder. Ha modet att våga testa nya växter.

Typiska karaktärsdrag

De norrländska trädgårdarna är öppna och exponerar sina blomsterbehag istället för att gömma dem bakom häckar och plank. Öppenheten visar att man håller vildmarken stången, att demonstrera kontroll över naturen kan också ta sig uttryck i formklippta björkar. Längs norrlandskusten finns en äppelodlarkultur som saknas i inlandet. Där är däremot sommarblomstraditionen stark, och färgrika rabatter utgör skarpa kontraster till det omgivande sparsmakade landskapet. Tomtytorna är större i norr och ger plats för större träd även i vanliga villaträdgårdar. En blommande rabatt med snötäckta fjäll i bakgrunden är ingen dröm utan verklighet längst i norr.

Gödsla med midnattssol

Solen i norr ”gödslar” växterna med ljus dygnet runt under sommarhalvåret. De blir högre än söderut, färgerna blir intensivare. Grönsaker, frukt och bär blir sötare och får mera arom. Eftersom de växer snabbt blir de mjällare och sprödare i konsistensen. Många bär, som svarta vinbär och åkerbär, fungerar bättre i norr, liksom den goda mandelpotatisen. Tack vare ljuset hämtar norrländska trädgårdar snabbt in det försprång som odlingar i södra Sverige haft på våren, och något behov av trädgårdsbelysning finns inte förrän framåt augusti. Det intensiva ljuset spelar kortdagsväxter, som asiatiska bladgrönsaker, ett spratt och får dessa att snabbt gå i blom.

Växtsäsongen är intensiv och komprimerad, vilket kan leda till spännande växtkombinationer som är otänkbara söderut där blomningstiden är annorlunda. Svalare temperaturer gör också att blomningstiden förlängs. Blomningstider och höjdangivelser stämmer sällan i norr, liksom äppelpollineringsscheman då de flesta sorter ändå blommar samtidigt. Och städsegröna växter som pryder vintertid med sin grönska är bara en tillgång i trädgården i norr om arten är högre än 1 m, annars är den ändå täckt av snö ...

Lätta jordar och få sjukdomar

Jordarterna i Norrland varierar. I inlandet är lätta moränjordar med grus, sand och mo vanligast. I kusttrakterna och längs älvdalarna finns områden med rena sedimentjordar av mjäla och lera. Dessa lätta och grusartade jordar är genomsläppliga och väldränerade, vatten rinner undan och de torkar och värms upp snabbare på våren. Eftersom en sådan jord oftast är näringsfattig mår den bra av jordförbättring med kompost, naturgödsel och marktäckning med gräsklipp. Inblandning av torv riskerar däremot att jorden blir blötare, kyligare och sämre dränerad med försämrad vinteröverlevnad som följd. Jordar i norr har normalt sett redan ett lågt pH-värde utan tillsats av torv. Ett vanligt råd om väldränerat läge kan vara sant för en lerjord i Skåne eller på västkusten, som har dubbla årsnederbörden jämfört med Lappland, och som kommer i form av regn på sommaren, men helt fel för en mager, grusig lappländsk jord, där nederbörden mest kommer som snö på vintern.

Betydligt färre skadedjur överlever och trivs i norra Sverige. Ytterst få ”mördarsniglar” har hittats i norr, liksom liljebaggar. De svampsjukdomar som plågar t.ex. rosodlare i söder existerar knappt i norr – något att verkligen glädjas åt. Täckodling med gräsklipp fungerar därför utmärkt i norr, där man inte behöver vara rädd för snigelangrepp. Gräsklippet gödslar, håller fukt i jorden, förbättrar markstrukturen och minskar ogräsetablering.

Upphöjda bäddar trollar bort en zon. Bygg med stockar eller sten. Bra njuthöjd får du på köpet!

Kloka tips

- Förkultivera (d.v.s. så inomhus) plantor som behöver lång tid på sig för att utvecklas. Det gäller såväl grönsaker (exempelvis purjolök och selleri) som sommarblommor. På köpet startar våren på fönsterbrädan fast snön ligger kvar ute!
- Ett växthus är en enorm tillgång för att tänja ut växtsäsongen vår och höst. Använd det till förkultivering och bostad åt värmeälskande kulturer som gurkor och chili – och som ett ”drivhus” för dig själv att njuta i!
- Utnyttja fiberduk som ger varmare och bättre odlingsklimat, och skyddar mot vissa skadeangrepp från t.ex. morotsflugan.
- Odla snabba grönsaker. Undvik rena vintersorter, och välj sommar- och tidiga höstsorter av frukt.
- Att spaljera fruktträd mot en varm vägg är en bra idé. För beskärning gäller: ju högre växtzon, desto mindre beskärning.
- Utnyttja gynnsamma söderlägen och platser där snön försvinner först på våren för dina odlingar. Skapa vindskydd och lä med buskage eller flätskärmar mot norr och öppna upp blickfång mot söder. Undvik odling i låglänta sänkor som ofta drabbas av frostskador.
- Odling i upphöjda bäddar förbättrar minst en växtzon – tänk t.ex. på Potatisbacken i Ammarnäs! Bygg med stockar, eller sten som lagrar värme på dagen och delar med sig av den på natten.
- Satsa på en härdig växtstomme som klarar klimatet i din trädgård (extra viktigt när det gäller rumsskapande häckar och träd). Lägg sedan till ömtåligare chansväxter på de mest gynnsamma platserna. Titta vad som växer hos grannen och besök lokala växtmarknader, så hittar du växter som fungerar över längre tid. Leta efter växter med norrländsk proveniens (ursprung) i plantskolan. Unga träd slutar ofta inte växa i tid före vintern, köp därför gärna äldre exemplar för att undvika infrysning.
- Grundstammar för äpplen och rosor spelar stor roll för överlevnad i höga zoner. För rosor gäller det att hitta rotäkta, inte okulerade plantor. De grundstammar som används för rosor i handeln idag är bara härdiga till zon 5. Äppelträd har gärna grundstam av Antonovka vid odling i de kallaste växtzonerna.
- Odling i norr betyder inte alls att vara satt på estetisk svältkost. Lek talangscout och inspireras av den omgivande naturens växtval, och hitta vackra varianter och sorter av vanliga, härdiga norrländska karaktärsväxter. Några smakprov: finsk rödbjörk, purpurkvanne, slingerstormhatt, ullvide, blodhägg, vit rallarros, fjällkåpa, blågran och finflikig gråal. Och växter från tuffa bergsområden runt om i världen, som den magiskt blå bergvallmon, trivs bra i norr.

Slingerstormhatt

- Odla dåligt härdiga och känsliga växter i kruka som förvaras frostfritt vintertid.

Klätterställningar, gångar och upphöjda bäddar gör din vinterträdgård extra intressant.

- Perenner för halvskugga/skugga, som astilbe och funkia, liksom moderna prärieväxter, som solhatt och rosenflockel, behöver placeras soligare och varmare i norr för att värmesumman ska bli tillräcklig under växtsäsongen.
- Kvävegödsla inte för sent, det försämrar övervintringsförmågan. Vedaska kan däremot stärka växterna vid avmognaden på hösten.
- Klipp inte ner perenner på hösten – låt nedvissnade blad ligga kvar som skydd över vintern.
- Lökväxter ska planteras så tidigt som möjligt för att hinna rota sig före vintern – i Lappland senast i början av september.
- En trädgård i norr är rena godisbutiken för vilda djur som kan härja och sabotera, allt i storlek från sork till älg – skydda med stamskydd, nät, fiberduk och stängsel.

Vinterträdgården

Snön lyfter fram trädgårdens strukturer. Upphöjda bäddar blir extra snygga täckta av en vit snöfilt. Låt klätterställningar stå kvar, och dra upp gångar genom din trädgård för att uppleva vinterträdgården på nära håll. Tung blötsnö, omväxlande töperioder och sträng kyla är mera påfrestande och förödande för växter än ett stabilt och skyddande snötäcke. Bind ihop buskar med klena grenar, skaka av snön ibland så att grenar inte fläks av. Planera din trädgård för snöhögar och se till att inte buskar hamnar under takras. Skydda trädstammar med gnagskydd och trampa till snön runt träd och buskar. Glöm inte att skydda små träd mot skoteröverkörning!

Vattna vintergröna växter på hösten. Vinstockar, rododendron och en del barrväxter kan drabbas av frosttorka av vårsolen – grenar tinar upp och avger vatten som de inte kan ta upp ur marken när jorden är frusen. Vattna bort tjälen eller skotta dit mer snö som skydd för vårsolen. Häng upp säckväv eller granris som skuggar. Njut av din norrländska vinterträdgård. Låt spaden ta jullov och ta själv en välförtjänt vilopaus!

Konkreta växtvalstips för norra Sverige finns i faktablad nr 20 i denna serie.

Text: Mariana Mattsson
Bild: Reginald Scholz

RIKSFÖRBUNDET
SVENSK TRÄDGÅRD

Nytorpsvägen 34, Box 2966, 187 29 Täby, tel 08-792 13 15, **www.tradgard.org**

© Riksförbundet Svensk Trädgård, reviderad 2011. Citera oss gärna men ange källan!